

Asimetrik Bilgi Problemi Çerçevesinde Bankacılık Krizlerinin Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Mikro Ekonomik Yaklaşım

Cem Okan Tuncel^a

Özet: Bu çalışmanın amacı finansal sistemdeki asimetrik bilgi sorunun neden olduğu bankacılık krizlerini incelemektir. Asimetrik bilgi ve onunla ilgili problemler finansal piyasaların işlevi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Aracılık sürecinde sistemik risk üstlenmeleri nedeniyle finans literatüründe banka firması özel bir aracı olarak ele alınmaktadır. Finansal liberalizasyon sonrası dönemde ülke içindeki faiz oranları artmakta ve gözetim ve denetim faaliyetlerinin yetersiz olması nedeniyle bankacılık sektöründe firma düzeyinde bazı ahlaki tehlike sorunları meydana gelmeye başlamaktadır. Hep iddia edildiği gibi eğer finansal liberalizasyon bankacılık sistemi üzerinde yeterli denetim sağlanmadan gerçekleştirilirse finansal araçlar aşırı risk üstlenirler ve süreç sonuçta bir krizle sonuçlanır. Bu çalışmada bankaların aşırı risk üstlenme davranışları asimetrik bilgi sorunu çerçevesinde geliştirilen Yeni Keynesci kredi tayinlaması modelinin sunduğu teorik çerçeve içinde analiz edilmekte ve banka iflaslarına neden olan ahlaki risk ve ters seçim sorunları da tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bankacılık Krizi, Asimetrik Bilgi, Sistemik Risk, Kredi Tayinlaması, Banka Firması

JEL Sınıflandırması: G21, D82, G01

An Investigation on Causes of Banking Crises from Asymmetric Knowledge Framework: A Microeconomic Approach

Abstract: The main aim of this paper is to investigate on banking crises which stemming from asymmetric knowledge problems in financial system. Asymmetric information and its related problems have a great influence on the functioning of financial markets. Finance literature underlines that banking firms are special intermediaries due to systemic risk concerns. In post liberalization interest rate tends to rise and moral hazard and adverse selection problem exist at firm level in banking business because of lack of adequate supervision. As is typically argued, unless liberalization is accompanied by sufficient prudential supervision of the banking sector, it will result in excessive risk taking by financial intermediaries and a subsequent crisis. In this paper excessive risk taking behavior of banking firms analyze with using a theoretical framework of New Keynesian that the "credit rationing model" offers, and moral hazard, adverse selections problems causing bank failure are discussed.

Keywords: Banking Crises, Asymmetric Knowledge, Excessive Risk Taking, Credit Rationing, Banking Firm

JEL Classification: G21, D82, G01

^a PhD., Uludag University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Bursa, Türkiye, cotuncel@uludag.edu.tr

1. Giriş

Finansal sistem bir ekonomide fon arzı ile talebini karşı karşıya getirerek ekonominin sağlıklı işlemesi için gereken fon akım sürecini sağlamaktadır. Finansal aracılık faaliyetlerinin düzgün gerçekleşmesi ekonominin bütünü için büyük önem arz etmektedir. Finansal sistem içinde dolaylı aracılık hizmeti sunan bankalar bu aktarım sürecinde sistemik risk üstlenmeleri nedeniyle literatürde özel bir firma türü olarak ele alınmaktadırlar. Çalışma temel olarak; finansal liberalizasyonun mikro ölçekte doğurduğu sonuçlar ile bankacılık krizi ilişkisine odaklanmaktadır. Finansal liberalizasyon makro ölçekte istikrarsızlık yaratırken; mikro ölçekte bankacılık sisteminin aktif-pasif yapısı üzerinde etkili olarak risk düzeyi yüksek banka bilançoları meydana getirmektedir. Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında meydana gelen Asya krizinden itibaren günümüzde yaşanmakta olan küresel finansal krize kadar belli başlı finansal krizlerde bankacılık sisteminin yapısal problemleri etkili olmuştur. Bankacılık sisteminde mikro ölçekte asimetrik bilgi sorunları, asıl-vekil problemleri krizlerin ortaya çıkmasında etkili unsurlar olagelmıştır (Ee & Xiong, 2008:21). Bu çalışmanın amacı finansal sistemdeki asimetrik bilgi problemlerinin neden olduğu bankacılık krizlerini incelemektir. Bu nedenle öncelikle bankacılık krizlerinin nedenlerinin anlaşılmasında kurumsal zayıflıklar, bankaların aşırı risk almaları davranışı üzerine odaklanan teorik yaklaşımlar incelenmektedir. Daha sonra ise asimetrik bilgi problemlerinin yarattığı etkilerin bankacılık krizi ile ilişkisi ele alınmaktadır. İktisadi büyüme için dış kaynağa muhtaç durumdaki gelişmekte olan ülke hükümetleri; uluslararası fon akımlarını kolaylaştırmaya yönelik düzenlemelerle finansal sistemin kırılabilirliği artırıcı uygulamalar yapmaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olmasına bağlı olarak bankalar finansal sistemin hâkim unsuru oldukları için bu kırılabilirlikler bankaların bilanço yapısını bozmakta ve krizlere neden olmaktadır. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bankacılığın finansal sistem içindeki konumu ele alınmakta, bankacılık krizlerinin anlaşılmasında önem arz eden asimetrik bilgi sorunu ve yarattığı sonuçlar tartışılmaktadır. İkinci bölümde öncelikle "bankacılık krizi" bir olgu olarak ele alınmakta; krizin nedenleri incelenmektedir. Elde edilen bu teorik malzeme, finansal liberalizasyon süreci ile ilişkisi bağlamında tartışılarak finansal liberalizasyon ve bankacılık krizi arasındaki ilişki ortaya konmaktadır. Üçüncü bölümde ahlaki risk modelleri çerçevesinde bankacılık krizlerinin mikro ekonomik temelleri araştırılmaktadır. Çalışma kapsamında ulaşılan temel bulgular sonuç bölümünde ortaya konulmaktadır.

2. Finansal Aracılık Ve Banka Firması

2.1. Dolaylı Finansal Aracılık Sürecinde Banka

Finansal sistem; fon gereksinimi olan yatırımcılarla; fon fazlası olan tasarruf sahiplerini buluşturan piyasalardan meydana gelen bir yapıdır. Üretici sektörlerin finansmanı finansal sistemin aracılık ettiği fon aktarma mekanizması ile gerçekleşir. Finansal piyasalar fon aktarma işlevleri nedeniyle bütün olarak ekonominin daha üretken ve etkin çalışmasına katkıda bulunurlar. Dolayısıyla bir ekonomi içinde tüm fonksiyonlarını yerine getiren etkili bir şekilde çalışan finansal piyasalar toplumun genel refahını artırmada itici güç rolünü oynamaları nedeniyle ekonominin sağlıklı gelişimi açısından vazgeçilmez bir konumda yer almaktadırlar (Alıç, 1991a:64).

Bu unsurların bütünleştirdiği piyasalardan oluşan finansal sistem; bünyesinde iki fon aktarma biçimini barındırır. Doğrudan aracılık ile dolaylı aracılık biçiminde ayrılan sözkonusu fon aktarma süreçleri fon akımının gerçekleştiği taraflar arasında kurulan sözleşmelere göre

farklılaşır. Doğrudan finansman biçiminde fon ihtiyacı olanlar bir aracı kurum olmadan fon fazlası olanlar ile kurdukları “menkul kıymet” sözleşmesi ile fon temin ederler. Menkul kıymet sözleşmelerinin kurulduğu finansal piyasalara sermaye piyasaları adı verilir. Dolaylı finansman biçiminde ise; fon aktarma süreci piyasada yer alan aracı bir kurumun bünyesinde oluşturduğu bilanço yoluyla gerçekleşir. Aracı kurum topladığı fonları fon fazlası olan kesimlere aktarırken fon fazlası olan tasarrufçular yatırımcı ile dolaylı bir ilişki kurmuş olurlar. Bu aracı kurumun, tasarruf sahipleriyle kurduğu sözleşme “mevduat sözleşmesi” (bilançonun pasif tarafı), yatırımcılarla kurduğu sözleşme “kredi sözleşmesi” (bilançonun aktif tarafı) adını alır (Sak, 2000:59).

Dolaylı finansman aracılık biçiminde yer alan hakim aracı kurum ticari bankalardır. Gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin finansal sistemlerinde bankacılığın payı çok yüksektir. Sanayileşmiş ülkelerde dahi (Kanada hariç) sermaye piyasalarının gelişmiş olmasına rağmen reel sektör finansmanında bankalar en önemli fon aktarıcı konumundadırlar. Amerika Birleşik Devletlerinde finansal olmayan şirketlerin dışarıdan temin ettikleri fonların % 61,3 ünü banka kredileri oluşturmaktadır. Finansal sistemde hakim aktör olan ticari banka, “Gerçek ve tüzel kişilerin tasarruflarını toplayarak bunları gelir sağlayıcı işlere kredi yoluyla kanalize eden, ödemelerde aracılık yapan, para nakli, senet tahsili, emanet kabulü gibi çeşitli hizmetler gören işletmeler olarak” tanımlanmaktadır (Altan, 2000:41).

Finansal piyasalarda faaliyet gösteren firmalar çoklu üretim yapan kurumlardır. Bu firmalar tıpkı diğer firmalar gibi sabit sermaye ve gerekli girdileri kullanarak çıktı elde ederler. Bu işlem sonucunda tabii ki kâr elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Kısaca bu firmalar diğer firmalar gibi bir üretim fonksiyonuna sahiptirler (Alıç, 1991b:34). Bu işlevlerini yerine getirirken ticari banka finansal üretim yapar. Finansal firmaların üretimi teknik ve ekonomik üretim olarak ikiye ayrılır. Teknik anlamda üretim bir dönüştürme işlemidir. Banka bağlamında bu dönüştürme işlemi fon fazlası olan kesimlerden toplanan kısa vadeli fonların, fon açığı olan kesimlere uzun vadeli krediler olarak aktarılması sürecini kapsar. Bu açıdan banka firmasının üretimi borç vericiler ile borç alıcılara sunulan bir dizi finansal ürün ve hizmettir. Banka firması girdiler kullanarak fon toplar ve bu fonları finansal hizmet olarak kullanılabilir fonlara dönüştürerek üretimin teknik üretim aşamasını tamamlamış olur. Ara üretim çıktısı olan bu aktarılabılır fonlar, üretimin ikinci aşaması olan ekonomik üretim sürecinde bir girdi olarak faiz getirili aktiflerin üretilmesinde kullanılmaktadır (Batu et al.,1998:29-30). Teorik düzeyde kurulacak basit bir banka modelinde; banka bilançosunun aktif tarafı munzam karşılıklar (R), m çeşit kredi (L_i) ve n çeşit menkul değerden (S_j) oluşurken, bilançonun pasif tarafı her türlü borç alımlarını kapsayacak biçimde p çeşit mevduattan (D_g) oluşur. Temsili bir banka bilançosu özdeşliği aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$R + \sum_{i=1}^m L_i + \sum_{j=1}^n S_j = \sum_{g=1}^p D_g$$

Topladığı fonlar ve emek olan girdilerini banka firması finansal ürün olarak krediye ve finansal hizmetler olarak çıktıya dönüştürür. Bu üretim sürecinde banka, üretim kararlarını kârını maksimize edecek biçimde verecektir. Neoklasik iktisat teorisinin analizi açısından banka firması üretim düzeyini kredi, menkul değer ve hizmetlerden elde ettiği marjinal gelirin; kredi menkul değer ve hizmet üretmek için üstlenmek zorunda kaldığı marjinal maliyete eşit olduğu noktada belirleyecektir.

Bankalar; kısa vadeli fonları, uzun vadeli fonlara dönüştürürken çeşitli riskler üstlenirler. Risk; *“aktif veya pasif nitelikli varlıkların değerlerinde beklenmedik değişmelerin ortaya çıkma olasılığı”* (Uysal, 1999:2) ya da *“arzu edilmeyen bir olay veya etkinin ortaya çıkma olasılığı”* olarak (Sarıkamış, 1997:63) tanımlanabilir. Risk düzeyinin aşırı yükselerek banka için tehlike oluşturmaması etkin bir risk yönetimi ile sağlanabilir. Finansal küreselleşme süreciyle birlikte kısa vadeli sermaye hareketlerindeki artış finansal piyasalarda faiz oranı, döviz kuru gibi değişkenlerin oynaklığını arttırırken “risk yönetimi tekniklerinin” gelişimini hızlandırmıştır. Bankalar temel olarak kredi riski, piyasa riski ile faaliyet riskini üstlenirler. Piyasa riski; faiz, döviz kuru ve likidite risklerinden (Köylüoğlu, 2001:82) oluşmaktadır. Bankaların üstlendikleri riskler, esas itibarıyla bilançoda ifadesini bulan ve herhangi bir anda bankanın fon sağlama ve kullanımı arasında bir dengenin olmayışından kaynaklanmaktadır (Kaval, 2000:25-26).

Bankaların üstlendiği faiz riski, döviz kuru riski, likidite riski piyasa riski kavramının içeriğini oluşturur. Banka bilançosunu oluşturan aktiflerin faiz oranları ile pasiflerin faiz oranlarının farklı olması faiz oranı riskini tanımlamaktadır. Bankalar kısa vadeli fonları uzun vadeli fonlara dönüştürürken vade tutarsızlıklarına bağlı olarak aktif ve pasiflerinin faiz oranları genellikle farklıdır. Aktif ve pasifteki faiz oranı farkının açılması bankaların aşırı faiz oranı riski üstlendiklerini göstermektedir. Bankalar hem müşteri hem de kendi hesaplarında döviz ihtiyaçlarını karşılamak, kur riskinden korunmak için vadeli işlem piyasasından döviz alarak oluşan kur farklılıkları yoluyla kâr elde etmek için dövizle işlem yaparlar. Döviz kuru riski *“ulusal para veya kaynaklarla döviz alma ya da döviz satarak karşılığında ulusal para veya kaynağa sahip olmayan işlemler nedeniyle zarar edilmesi ihtimali”* olarak tanımlanabilir (Delikanlı,1999:7). Banka likiditesi bankanın mevduatı paraya çevirme isteklerini karşılama gücüdür (Sayers, 1960:159). Banka likiditesi; kasadaki nakit mevcudu, hızla paraya dönüştürülebilir varlıkları, bankanın net nakit girişi, borçlanma yoluyla elde edilebilecek ek nakitten oluşur. Bankanın üstlendiği likidite riski ise *“âni mevduat çekilmesi gibi olayların yarattığı nakit gereksinmesini karşılayabilmek üzere bankanın çok yüksek maliyetle kısa vadeli borçlar ya da yeterince likit olmayan varlıklarını önemli ölçüde zaman ve değer kaybı ile paraya çevirmek zorunda kalması olarak”* tanımlanır (Çelebicin 1984:17).

Bankalar tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları yatırımcılara kredi olarak aktarırlar. Bu nedenle kredi riski bankaların asli işlevlerini yerine getirirken üstlendikleri en temel ve en önemli risk türüdür. Kredi riski batık riski ya da aktif kalitesi riski olarak da isimlendirilmektedir (Ağaoğlu,1999:37). Kredi riski nakit veya nakit olmayan fon aktarma faaliyetlerinde, karşılıklı ödeme zaman ve mekan farklılıklarının söz konusu olduğu işlemlerde karşı tarafın ödeme yapmamayı ya da ödeme yapmamasından kaynaklanan zarar ihtimali” olarak (Aras, 1999:45) tanımlanır.

Faaliyet riski bankanın faaliyetini sürdürürken karşılaştığı, çeşitli şekillerde ortaya çıkan bireysel ve teknik hatalardan kaynaklanan risktir. Faaliyet riskinin bankalar için ayrı bir risk unsuru olarak ele alınması oldukça yenidir. Diğer risklerden farklı olarak bu risk türünde riskin temeli bankanın iç yapısından kaynaklanan sorunlardır. Faaliyet riskinin en önemli çeşitleri iç kontroldeki ve şirket yönetimindeki aksaklıkları kapsar. Bu tür aksaklıklar, hata, dolandırıcılık veya işi zamanında yerine getirememesi nedeniyle mali zararlara yol açan ya da bir şekilde yetkisini aşan dealer, kredi memurları veya diğer personel tarafında bankanın yükümlülük altına sokulmasıyla ortaya çıkmaktadır. Faaliyet riskinin diğer şekilleri teknolojik sistemdeki büyük çöküşler veya büyük yangınlar gibi felaketleri (Gökçe, 1999:26) kapsar. Bankalar finansal aracılık hizmeti sağlarken bünyelerinde bilanço oluşturan kurumlardır. Bankaların

finansal işlemleri bilançolarında yukarıda bahsedilen risklerin birikmesine neden olmaktadır. Finansal sistemde banka gibi bir organizasyonun neden var olduğu önemli bir soru olarak durmaktadır. Yanıt banka firmasını bir genel denge modeli çerçevesinde incelemekle bulunabilecektir.

2.2. Genel Denge ve Banka Firması

Neoklasik iktisat teorisi çerçevesinde oluşturulan bir genel denge modelinde tam rekabet piyasası varsayımı altında finansal aracılık biçimine gerek bulunmamaktadır, bu nedenle finansal araçların varlığı “piyasa başarısızlığı” durumunda söz konusu olmaktadır. Finansal sistem bünyesindeki aracı kurumların varlığı bir vaka olduğuna göre; öncelikle ticari banka tipi bir finansal firma örgütlenmesini zorunlu kılan koşullar ele alınacaktır. Bu bağlamda genel denge modeli içinde öncelikle ticari bankanın konumu incelenecektir.

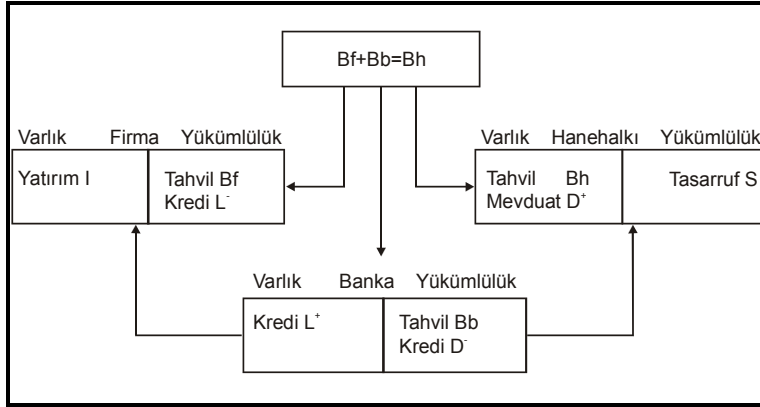
Genel denge sorununu neoklasik iktisat açısından ilk kez ortaya atan Leon Walras (1874) olmuştur. Bununla beraber, bütün piyasalarda arz ve talepleri eşitleyen bir fiyatlar setinin varlığını kanıtlamak için neredeyse aradan yüzyıl geçmesi gerekmiştir. Bu kanıtlamayı genel olarak Kenneth Arrow ve Gerard Debreu'nun başardığı ve konuyu en genel şekilde sunduğu (Guerrien, 1991:43) kabul edilmektedir.

Genel denge modelinde üç temel öge bulunmaktadır. Bunlar tüketiciler, üreticiler ve fiyatlardır. Modelin temel varsayımları da şu şekilde (Bulutay, 1979:3) özetlenebilir:

1. Her mal fiziksel özellikleri, işgal ettiği yer kullanılabilir hâle geldiği ortam ve zamanda belirlenmektedir. Bütün mallar için gelecek piyasaları tümüyle var olmakta ve bu piyasalar her ajanca kesinlikle bilinmektedir. Bu modelde bilgi sağlanması dahil bütün işlemler masrafsız yapılabilmekte, bekleyişler ve spekülasyon yer almamakta, geleceğe âit belirsizlik söz konusu olmamaktadır.
2. Ekonomide tam rekabet geçerlidir ve belli bir fiyat düzeyinde bütün tüketici ve üreticilerin istedikleri kadar mal alabildikleri ya da bulabildikleri kabul edilmektedir.
3. Tüketim ya da üretim, yalnızca onu yapan kişiye etkide bulunan bir işlemdir. Diğer bir deyişle modelde dışsal ekonomilerin ve kamu mallarının varlığı göz önüne alınmamaktadır.

Teorik arka planı bu şekilde ortaya konulan, Arrow & Debreu tipi genel denge modeli içinde ticari banka firması incelenecektir. Firmalar hane halkları ve bankalardan oluşan genel denge modeli içinde “temsili firma”, “temsili hane halkı (tüketici)” ve “temsili banka” ile birlikte tam rekabetçi bir piyasa yapısında bulunmaktadır. Her bir temsili ajan için denge çözümüne ulaşıldıktan sonra tüm piyasaların dengeye geldiği genel çözüme ulaşılabilecektir (Freixa & Rucket, 1994:8-11). (Bkz. Şekil 1)

Şekil 1: Genel Denge Modeli İçerisinde Finansal Aracılık

Kaynak: Freixa & Rocket, 1997:9

I) Tüketici

Tüketicinin tüketim profili C_1, C_2 den oluşmaktadır. Tüketici bütçe kısıtı altında fayda fonksiyonunu maksimize etmektedir. Tüketici tasarruflarını banka mevduatı ve tahvil olarak tutmaktadır. w başlangıç mal donanımı π_f firma karını, π_b banka karını, r_L kredi fiz oranını, r_D mevduat faiz oranını, r tahvil faiz oranını tanımlamaktadır.

$$\text{Max } U(C_1, C_2) \quad (2.1)$$

$$C_1 + Bh + D^+ = W \quad (2.2)$$

$$C_2 = \pi_f + \pi_b + (1+r)Bh + (1+r_D)D^+ \quad (2.3)$$

Banka mevduatı ile tahvil arasında tam ikame ilişkisi söz konusudur. Tüketici açısından denge çözümü mevduat ve tahvil faiz oranlarının eşit olduğu durumda gerçekleşmektedir.

$$r = r_D \quad (2.4)$$

II) Firma

Firmanın temel amacı kâr maksimizasyonudur. Firma, yatırım düzeyine ve yatırımın finansman biçimine karar verecektir. Firma yatırımın finansmanı için ya banka kredisi alacak ya da tahvil arzı yoluyla fon toplamayı seçecektir.

$$\text{max } \pi_f$$

$$\pi_f = f(I) - (1+r)B_f - (1-r_L)L^- \quad (2.5)$$

$$I = B_f + L^- \quad (2.6)$$

Firma açısından denge çözümü banka kredi faizi ile tahvil faiz oranının eşit olduğu durumda gerçekleşmektedir.

$$r=r_L \quad (2.7)$$

III) Banka

Banka firmasının da amacı kârını maksimize etmektir. Bankanın varlıkları kredilerden oluşurken, fon kaynaklarını mevduat ve tahvil ihracı oluşturmaktadır.

$$\max \pi_b$$

$$\pi_b=r_L L^+-r B_b-r_D D^- \quad (2.8)$$

$$L^+=B_b+D^- \quad (2.9)$$

IV) Genel Denge Çözümü

Genel denge çözümü, faiz oranları vektörü, firma, tüketici ve banka için tanımlanan arz ve talep vektörlerinin birlikte çözümü ile elde edilir.

Faiz Oranları Vektörü	→	$[r, r_L, r_D]$	
Tüketici Arz-Talep Vektörü	→	$[(C_1, C_2), B_h, D^+]$	(2.10)
Firma Arz-Talep Vektörü	→	$[I, B_f, L^-]$	
Banka Arz-Talep Vektörü	→	$[L^+, B_b, D^-]$	

Her bir temsili ajanın optimum davranışı tercih edeceği koşulu altında tüm piyasalar için denge şu şekilde oluşacaktır.

Mal Piyasası	$I=S$	
Mevduat Piyasası	$D^+=D^-$	(2.11)
Kredi Piyasası	$L^+=L^-$	
Finansal Piyasalar	$B_h=B_f+B_b$	

Genel denge çözümü bir diğer değişle tüm piyasaları dengeye getiren çözüm model olup mevduat faiz oranı, kredi faiz oranı ve tahvil faiz oranının birbirine eşitlendiği durumda gerçekleşir.

$$r=r_L=r_D \quad (2.12)$$

Genel denge çözümünde banka açısından çıkan sonuç denge düzeyinde banka kârının sıfıra eşit olduğudur. Buna ek olarak bankanın vereceği kararlar model içinde yer alan diğer ajanların davranışları üzerinde etkili değildir. Firma açısından tahvil ihracı ile fon sağlamak ile

banka kredisi almak, tüketici açısından tasarruflarını tahvil satın alarak ya da mevduat olarak bankaya yatırarak değerlendirmek arasında fark bulunmamaktadır. Neoklasik iktisat tam rekabet koşullarında bilgiyi eksiksiz ve maliyetsiz olarak ulaşabilen ve iktisadi aktörler arasında simetrik olarak dağılmış bir kaynak olarak tanımlamaktadır Bilginin simetrik olduğu durumda bilgi edinmek için katlanılması gereken bir işlem maliyeti söz konusu değildir (Ekinci, 2011:416). Neoklasik iktisadın üzerinde önemle durduğu “Pareto Etkinlik” eksiksiz bir piyasalar kümesini ve tam bilgiyi gerektirmektedir. Bu nedenle piyasalar ancak tam bilgi koşulu altında etkin çalışacaktır.

Banka gibi finansal aracı kurumun varlığını gerekli görmeyen “Arrow ve Debreu tipi” bir genel denge modelinin sonuçları ışığında finansal aracılığın varlığı iki temel nedene dayanmaktadır. Birinci neden finansal piyasalarda bilgi tam olmamasıdır. Asimetrik bilgi problemlerinin yaygınlığı bir finansal aracı organizasyonu gerekli kılmaktadır. İkinci temel neden bankaların finansal hizmet sunarken gerçekleştirdikleri işlemlerin ve taraflar arası kurulan sözleşmelerin bir maliyetinin olmasıdır. Bu işlem maliyetleri; finansal sistemde aracılık işlevi üstlenen banka tipi bir finansal firmanın varlığını ölçek avantajlarından yararlanmak için zorunlu kılmaktadır. Çalışma finansal piyasalarda asimetrik bilgi sorunu üzerine odaklanarak tartışmayı sürdürecektir.

2.3. Finansal Piyasalarda Asimetrik Bilgi

İktisat teorisinde bilginin aktörler arasında nasıl dağıldığı sorunu son derece önemlidir. Yeni Keynesci yaklaşım Neoklasik teoriden farklı olarak iktisadi aktörler arasındaki bilgi asimetrisine odaklanmaktadır. Sözleşmelerin yazıldığı piyasalarda oluşan işlemlerin bir tarafının, doğru karar vermek için, işlem hakkında diğer taraftan genellikle daha az bilgiye sahip olma olasılığı bulunmaktadır. Eksik Bilgi Paradigmasına (Imperfect Information Paradigm) göre ise bilgiyi elde etmek maliyetlidir ve bilgi iktisadi ajanlar açısından tam değildir (Stiglitz, 2002:468). Bu bilgi eksikliğinin sonucu olarak iktisadi aktörlerin davranışları bilginin tam olduğu koşullarda gerçekleşeceği öngörülen davranış biçimlerinde önemli ölçüde farklılıklar gösterebilmektedir. Bu paradigmanın iktisat açısından vurguladığı temel olgu, eksik bilgi sorunun yaygınlığı nedeniyle gelişme düzeyine bağlı olarak piyasaların kaynak tahsisini başarılı bir şekilde gerçekleştiremeyeceğidir. İşlemi gerçekleştiren taraflar arasındaki bilgi farklılıklarından ortaya çıkan bilgi asimetrisi, bilgi avantajına sahip olan tarafın söz konusu avantajı kendi lehine ve karşı taraf aleyhine kullanması ile piyasa dengesinin bozulmasına neden olabilmektedir (Tükel, 2010:103). Asimetrik bilgi; ekonomideki birimlerin farklı bilgi kümelerine sahip olmaları şeklinde (Ersel ve Sak 1996:305) tanımlanabilir. Bilgi asimetrisinin ortaya çıkarttığı sorunlar bir çok iktisatçının ilgisini çekmiştir. Örneğin, Hayek’e göre rasyonel bir ekonomik düzende bilgi hiçbir zaman yoğunlaşmış ve bütünleşmiş biçimde bulunmaz, bunun tersi olarak tek tek bireyler arasında dağılmış tam olmayan tarzda ve çoğunlukla çelişkili bilgi parçaları halinde bulunur (Hayek, 1945:519). Asimetrik bilgi literatürü sözleşmedeki taraflar arasındaki bilgi farklılıklarına odaklanmak suretiyle finansal yapının ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini incelemektedir. Borç talep edenlere borç verenlere göre yatırım yapacakları projelerle ilgili daha çok bilgiye sahip oldukları için bilgi avantajına sahiptirler. Bu bilgi avantajı ilk olarak Akerlof tarafından dile getirilen limon problemine neden olmaktadır. Asimetrik bilgi sorununun piyasa üzerindeki etkilerini inceleyen Akerlof (1970) “ikinci el araba piyasası” örneği ile asimetrik bilgi sorununun sonuçlarını analiz ederek araba alıcı ve satıcılarının farklı bilgi kümelerine sahip olmaları sonucu piyasa mekanizmasının etkin işleyemeyeceği sonucunu ortaya koymuş, böyle bir durumda devlet müdahalesinin böyle bir durumda piyasa katılımcılarının refah düzeyini arttırabileceğini belirtmiştir.

Eğer borç veren ile alan sözleşme ile ilgili olarak aynı bilgi kümesine sahipse simetrik bilgi söz konusudur. Bu durumda taraflar tam bilgiye sahip olacağı için piyasa Pareto Etkinlik koşulunu sağlayacaktır. Asimetrik bilgi sorunu finansal piyasalarda şu durumlara (Bebczuk, 2003:6) neden olmaktadır:

1. Borç alan projenin özellikleri ve getirisi ile ilgili bilgiyi saklayarak ihlâl edebilir,
2. Borç veren borç alanın hile yapmasına engel olacak yeterli bilgiye ve borç alan üzerinde denetime sahip değildir,
3. Geri ödeme riski mevcuttur ve borç alan sınırlı sorumluluğa sahiptir.

Asimetrik bilgi probleminin ortaya çıkardığı eksik bilgi durumunda piyasa Pareto Etkinlik koşulunu yerine getirecek şekilde pürüzsüz çalışmayacaktır. Asimetrik bilgi sorununun yaygın olarak bulunduğu finansal piyasalarda eğer borç verenler borç talep edenleri yüksek kaliteli ve düşük kaliteli olarak ayıramazsa yüksek ve düşük kaliteli borç talep edenlere ortalama bir faiz oranından borç vermeyi seçecektir. Bunun sonucu olarak düşük risk düzeyine sahip iyi kalitede borçlanıcılar ödemesi gerekenden daha fazla faiz ödemek zorunda kalırken; yüksek risk düzeyine sahip düşük kaliteli borçlanıcılar ise ödemeleri gerekenden daha düşük bir faiz ödeyeceklerdir. Bu durumda Akerlof tarafından açıklanan limon problemi ortaya çıkacak ve yüksek kaliteli borç talep edenler piyasayı terk edecekler ve bu ajanların sahip olduğu karlı projelere yatırım yapma olanağı ortadan kalkacaktır (Mishkin, 1990:3).

Finansal piyasalarda borç alanlar genellikle kendi yatırım projelerinin potansiyel getirisi ve risk düzeyi hakkında borç verene göre genellikle daha fazla bilgiye sahiptir (Mishkin, 2004: 32). Farklı bilgi kümelerine sahip olan taraflar “ters seçim (adverse selection)”, “ahlâkî tehlike (moral hazard)” davranışlarını sergilemektedirler. Bunun yanında aynı zamanda asimetrik bilgi sorunu borç veren açısından gözetim maliyetlerine de neden olarak işlem maliyetlerini yükseltmektedir. Bu bilgi eksikliği finansal sistem içerisinde sözleşmeden önce ve sözleşmeden sonra olmak üzere iki temel problem ortaya çıkarmaktadır.

Ters seçim sorunu sözleşme ilişkisi kurulmadan önce gerçekleşir. Finansal piyasalarda fon akımı sürecinin tarafları farklı bilgi kümelerine sahiptirler. Tasarruf sahipleri yatırımcının projesi hakkında yatırımcıdan daha az bilgi düzeyine sahiptir. Bu asimetrik bilgi sorunu tasarruf sahibinin aktardığı fonun âkıbeti ve kendisine bir getiri olarak dönüp dönmeyeceği sorusuna yanıt bulmasını zorlaştırmaktadır. Böyle bir ortamda güvenli bir yatırım fırsatını kaçırmak ya da risk düzeyi yüksek bir yatırım yapmak ters seçim olgusunu tanımlamaktadır. “Finansal sistem içerisinde ters seçim olgusunun ortaya çıktığı durumda yüksek kredi riskine sahip düşük kaliteli borç talep edenler daha yüksek faiz ödemeye daha fazla gönüllü olacaklardır. Sonuç olarak istenmeyen sonuçlar ortaya çıkarması muhtemel olan kesimlerin tercih edilme olasılığı artacaktır. Ters seçim sorunu kredileri daha riskli hale getirecek, borç verenler piyasada düşük risk düzeyine sahip kredi talep edenler olsa bile kredi açmama kararı verebileceklerdir. Bu durumda daha önce tanımlandığı gibi klasik bir limon problemi ortaya çıkacaktır” (Mishkin, 2000b:2-3).

Ahlaki tehlike problemi sözleşme ilişkisi kurulduktan sonra gerçekleşmektedir. Ahlaki tehlike sorunu “ekonomideki birimlerin bir kısım eylemler ile gerçekleştirebilecek koşullara bağlı durumları etkileyebilmesi, dolayısıyla hangi durumların gerçekleştirilebileceği konusunda diğer birimlere oranla daha kesin bilgiye sahip olması” (Ersel & Sak 1997:306) şeklinde tanımlanabilir. Ahlaki tehlike problemi, kredi alanların aldıkları bu kredilerin sözleşme

şartlarına uygun bir şekilde kullanmaması ve bununla fon arz edenler tarafından gözlenemediği durumlarda oluşmaktadır. Ahlaki tehlike problemi finansal piyasalarda borç alanın borç verenin arzu etmeyeceği ya da ahlaki bulmayacağı faaliyetlere girişmesi sonucu borcun geri ödenme olasılığını düşürmektedir (Mishkin, 2004: 33). Kredi piyasalarında ahlaki tehlike karşılıklı tarafların yükledikleri riskler farklı olduğundan dolayı yatırımcı riski ve getirisi fazla olan yatırımlara yönelecektir. Yatırımın başarılı olması durumunda yatırımcı kazançlı olacak tersi durumda ise yatırım borç yoluyla finanse edildiğinden dolayı bu zararın hepsini ya da bir kısmını borç veren yükleneciktir (Mishkin, 2001: 2). Bu durumda tasarruf sahibi yatırımcıya aktardığı fonun ne şekilde kullanılacağını bilemediği için kaynak aktarma sürecinde çekingen davranacaktır (Aras & Müslümov, 2004:3). Sonuç olarak borç alanın, borcun geri ödenmesini sekteye uğratabilecek ve sözleşmede tanımlanan eylemlerden farklı eylemlere yönelmesi borç veren açısından bir tehlike ortaya çıkartacaktır. Borç veren ile alan arasında ahlaki tehlikeye bağlı olarak ortaya çıkan çıkar çatışmasının sonucunda bir çok borç verici daha az kredi açmaya yönelecek, bunun sonucu olarak kredi hacmi ve yatırım optimal düzeyin altında kalacaktır (Mishkin, 2001: 2).

Asimetrik bilgi sorunu ters seçim ve ahlaki tehlike davranışlarına neden olarak finansal sistemin etkin çalışmasına engel olmaktadır. Bu sorunların yarattığı kısıtları asgariye indirebilecek kurumsal yapı finansal aracılık olarak ortaya çıkmaktadır. Bankaların fon aracılığındaki temel katkısı istenen ya da sunulan fon miktarını değiştirmekten çok fon sunan ya da isteyenlerin bilgi eksikliklerini gidermekte yatar. Bu açıdan bakıldığında bankaların varlık nedeni belirsizlik olgusudur (Ersel, 2009:15). Asimetrik bilgi sorunun çözümünde banka önemli bir yere sahiptir. Mevduat olarak topladığı kısa vadeli fonları, kredi olarak uzun vadeli fonlara dönüştüren ticari bankalar kendisine borç veren ajanları (müdiler) ve kendisinin borç verdiği ajanları (kredi müşterileri) yakından izleyerek, onlar hakkında bilgi toplar. Topladığı bilgileri bir havuzda birleştirerek asimetrik bilgi sorununun yol açtığı ters seçim ve ahlaki tehlike davranış biçimlerinden kaçınmaya çalışırlar.

Bankalar ters seçim sorununun ortadan kaldırmak için fon aktardığı kesimlerden kredi karşılığı olarak teminat alırlar. Bu teminatların varlığı, kredilerin geri dönmemesine karşı bir güvencedir. Ayrıca borçluyu aşırı risk üslenmekten caydırır. Kredi, riskli bir projeye verilmiş olsa bile, meydana gelebilecek herhangi bir kayıp teminatın paraya çevrilmesi ile giderilebilir. Bu yöntemle ters seçim davranışının ortaya çıkması önlenmiş olur. Bankalar, ahlaki tehlike sorununun yarattığı sonuçları ortadan kaldırmak için ise, ödünç verdikleri kurumun krediyi nasıl kullandığını yakından izleyecek yöntemler geliştirirler. Kredi açılan şirketin mali tablolarını incelemek ahlaki tehlike davranışının önlenmesinde etkili olan yöntemlerden biridir. Ancak asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan davranış biçimlerinden kaçınmak için her durumda katlanılması gereken bir işlem maliyeti mevcuttur.

3. Bankacılık Krizlerinin Teorik Çerçevesi

3.1. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi, “mevduat bankalarının piyasa araçları üzerindeki yenileme yeteneklerini yitirmeleri ya da âni mevduat çekilişine maruz kalmaları sonucu likidite sıkıntısı ve hatta geri ödeyememe durumuna düşmeleri” olarak tanımlanabilir (Sachs 1998:248). Bankacılık krizleri genellikle banka paniği sürecinde ortaya çıkar. Banka paniği “bir ya da daha fazla bankaya güvenin sarsılması, halkın birden bire ve yaygın bir şekilde mevduatlarını çekmek için “hücum etmesi (banking run)” (Parasız, 1999a:53) olgusudur. Dünya ekonomisi 1980’li yıllarda finansal liberalizasyonun ortaya çıkarttığı dönüşümleri yaşarken borç, para ve

bankacılık krizlerinden oluşan finansal krizler giderek daha sık görülmeye başlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yayılan deregülasyon dalgası sonucu yukarıda belirtilen dönüşümler hayal kırıklıkları yaratmıştır. Gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde bankacılık krizleri para krizleri birlikte ortaya çıkarak ülke ekonomilerinin üretici sektörlerini derinden etkileyen krizlere dönüşmektedirler. 1970'lerden günümüze 93 ülkede 117 sistemik bankacılık krizi yaşanmıştır (Caprio & Klingebiel, 1998). Yaşanan krizler ekonomik performansı olumsuz etkilemiştir. Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması için hükümetler büyük maliyetleri olan "kurtarma (bailout) paketleri"ni uygulamaya koymak zorunda kalmışlardır.

Tekil bankacılık krizleri sistemin bütününe yayılarak sistemik bankacılık krizlerine dönüşebilirler. Sistemik bankacılık krizi; "finansal piyasalarda bir ya da birkaç bankanın iflası tehlikesine yol açan bir durumun tüm sisteme yayılarak ödemeler sisteminin olumsuz etkilemesi hatta işleyişini durdurması nedeniyle piyasaların işleyişinde pürüzler meydana gelmesi şeklinde (Erdönmez, 2001:3) tanımlanmaktadır. Bankacılık krizinden söz edebilmek için özellikle gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde aşağıdaki kriterlerden en azından iki tanesi gerçekleşmiş olmalıdır (Birinci, 2001:1252):

1. Riskli kredilerin oranının, bankacılık sektörünün toplam aktifinin %10'unu aşması veya hızlı bir artışın yaşanması,
2. Bankacılık sektöründeki sorunlar nedeniyle geniş kapsamlı devletleştirme yapılması, faaliyetlerin tamamen durdurulması, birleşme, satın almalar olması veya birçok kurum için önemli miktarda devlet yardımının verilmesi,
3. Hükümetin kriz önlemleri alması, işlemlerin durdurulması, bankaların zaman zaman kapalı tutulması ya da bankalara tam mevduat garantisi verilmesi,
4. Bankaları kurtarmak için alınan önlemlerin mali yükünün GSYH nin en azından %5 i düzeyine ulaşmasıdır.

Bankacılık krizlerinin nedenleri konusunda üç temel yaklaşım bulunmaktadır (Boyd et al. , 2000:1-2).

1. Bankacılık krizlerinin nedeni makroekonomik temellerde kötüleşmedir. Aslında bankacılık krizleri yalnızca makroekonomik sorunların yansımasıdır. Bu nedenle kriz ekonomik durgunluğun oluşmasında nedensel bir etki yapmaz.
2. Bankacılık krizlerinin nedeni, kendi kendini besleyen kötümser beklentilerdir. Bu yaklaşım özellikle makroekonomik şokların olmadığı durumlarda ortaya çıkan bankacılık krizlerinin anlaşılmasında ve tarihte oluşmuş banka iflaslarının nedenlerinin ortaya konmasında ortak bir kavramsal çerçeve sağlar. Bu görüşe göre ekonomik durgunluğun oluşumunda bankacılık krizleri önemli bir rol oynar.
3. Bankacılık krizlerinin nedeni zayıf tasarlanmış kurumlardır. Düşük fiyatlandırılmış mevduat sigorta sistemi, etkin olmayan denetim ve düzenleme sistem bünyesinde ahlaki tehlike sorununu ağırlaştırarak sistemik risk derecesinin artmasına neden olmaktadır. Aşırı risk almaının önünün açıldığı bankacılık sisteminde sistemik bankacılık krizinin oluşmasını sağlayabilmektedir. Mikro ekonomik bir bakış tarzına sahip olan bu yaklaşım bankanın risk alma davranışlarını belirleyen kurumsal zemin ve bunun kriz oluşturan sonuçları üzerinde durmaktadır.

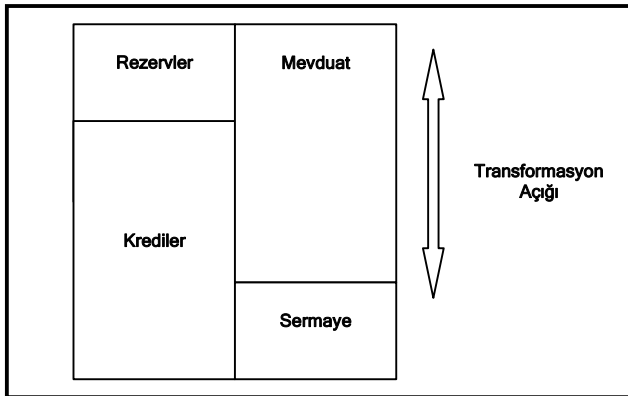
Bankacılık krizlerinin nedenleri konusunda öncü modeller genel olarak banka bilançolarının pasifine odaklanmaktadır. Bu modellerin ortak özelliği banka krizlerinin nedenlerini âni fon çıkışlarına bağlı likidite sıkışıklığında aramalarıdır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra finansal piyasalarda yaşanan deregülasyon olgusu ve aşırı risk alma davranışları, bankacılık krizlerinin nedenleri üzerine ilginin bilanço pasiflerinden aktiflerine doğru kaymasına neden olmuştur. Bu yeni nesil bankacılık kriz modelleri kurumsal zayıflıklar ve aşırı risk alma olgusu arasındaki ilişkiye odaklanırken krizler öncesinde bilanço kötüleşmesine neden olan dinamiklerin anlaşılmasına yönelik mikro bakış açıları tartışılır olmuştur.

3.2. Bankacılık Kriz Modelleri

3.2.1. Banka Hücumu Temelli Modeller

Tarihsel bir bakış açısından bankacılık krizlerini açıklamaya çalışan birinci nesil modeller banka hücumlarının nedenlerini farklı temele dayandırsalar da banka müdilerinin mevduatlarını âni geri çekme davranışlarına merkezi bir rol vermektedir. Birinci nesil modeller bankacılık krizlerinin nedenlerini bilançonun pasif tarafına bağlamaktadırlar. Bilançonun pasif tarafından kaynaklanan krizlerin temel nedeni banka müdilerinin âni para çekişleridir. Bu modellerin temelinde banka bilançolarının yapısal özellikleri ve özelliklere bağlı olarak ortaya çıkan “transformasyon açığı” sorunu bulunmaktadır.

Şekil 2: Banka Bilançosunun Yapısı ve Transformasyon Açığı

Kaynak: Rochet, 2003:144

Bankacılık sistemi müdileri toplam mevduat tutarından daha az olması beklenen mevduat çekişlerine yetecek kadar likit varlığa sahip olduğu sürece etkin çalışmaktadır. Fakat Şekil 2’de görülen dönüşüm açığı nedeniyle sistem içsel olarak kırılabilirlik taşımaktadır. Müdilerin tamamının mevduat talep etmesi durumunda bankaların varlıklarını hızla nakde çevirerek iflas etmesi kaçınılmaz hale gelmektedir (Rochet, 2003:144).

Âni mevduat çekmelerinin banka iflasına neden olacağına ilişkin öncü model Flood and Garber (1981) dir. Bu model hükümetlerin uyguladığı politikalar sonucu kaçınılmaz olarak bankacılık krizi meydana geleceğini öne sürmektedir. Modele göre bankalar kendilerine mevduat olarak yatırılan paraları rezerv ve tahvile yatırım yaparak değerlendirmekte ve müdilerin istedikleri zaman paralarını geri çekebileceklerini taahhüt etmektedir. Mevduat sigortası uygulamasının olmadığını varsayan modele göre merkez bankasının uygulayacağı politikalar bu taahhüdün yerine getirilebilmesine yönelik kuşku oluşturabilmektedir. Şöyle

ki; merkez bankasının daraltıcı bir para politikası uygulaması sonucu faiz oranları artacak ve sadece mevduatlarını tahvile dönüştüren bankaların aktif değeri faiz oranı artışı sonucu düşecek, bankanın taahhüdünü yerine getiremeyeceğini düşünen mudiler paralarını çekmek için bankaya hücum edecek, likidite yetersizliği sonucu banka iflas edecektir. Merkez bankasının uyguladığı politika sonucu hücumun meydana gelmesi kaçınılmaz olduğu için tekli denge söz konusudur. Diğer bir model kendi kendini besleyen bekleyişlerin banka krizlerine nasıl neden olduğunu inceleyen Diamond ve Dybvig (1983) modelidir. Modele göre banka kendisine mevduat olarak yatırılan parayı yatırıma dönüştürmektedir. Banka için üç dönem söz konusudur. Birinci dönemde mevduat toplanıp yatırım yapılır, ikinci dönemde yatırım henüz gelir getirmemektedir. Bu dönemde parasını almak isteyenlere parası düşük bir faizle verilmektedir. Üçüncü dönemde bankanın yatırımı sonuçlandığı için banka gelir elde etmekte ve mudilere paraları daha yüksek bir faizle geri verilmektedir. Olumsuz bir bekleyiş sonucu mudiler, ikinci dönemde "ilk gelen parasını alır" varsayımına dayanarak bankaya hücum ederlerse banka yatırımından henüz gelir elde etmediği için likidite yetersizliğine düşecek ve iflas edecektir. Mudilerin ikinci dönemde hücum etmeleri kendi kendini besleyen bekleyişler sonucudur. Bankacılık krizi bu nedenle öngörülmemekte ve krizin oluşması konusunda çoklu denge söz konusu olmaktadır.

İlk nesil modeller daha önce de belirtildiği gibi ister tek dengeyi ister çoklu dengeyi öngörsün bankaların ani mevduat çekimi sonucu ödeyememe nedeniyle krize girdiğini savunmaktadırlar. Bu modellerin 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren giderek yaygınlaşan küresel finansal krizlerde bankacılık kesiminin içine düştüğü krizi açıklamada yetersiz kalması kurumsal zayıflıklara odaklanan modellerin gelişmesine neden olmuştur.

3.2.2. Ahlaki Tehlike ve Aşırı Risk Alma Temelli Modeller

Özellikle 1980'li yıllarda bankacılık krizlerini bankaya hücum çerçevesinde açıklayan modellerin yaygınlık kazanmasına rağmen bankacılık sisteminin büyük bir kısmında meydana gelen sistemik krizler mevduat sahipleri âni mevduat çekişi yapmasalar da gerçekleşebilmektedir (Demirgüç-Kunt et al, 2000:1). Finansal küreselleşme süreciyle artan uluslararası sermaye hareketlerine bağlı olarak bankalar önemli ölçüde fon transfer eden kurumlar haline gelmişlerdir. Finansal liberalizasyon politikalarını izleyen dönemde bankalar, faiz oranlarının ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasına bağlı olarak aşırı düzeyde kredi ve döviz riskine maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle banka iflaslarının nedenleri banka bilançolarının pasif tarafından aktif tarafına doğru kaymaktadır (Kaminsky & Reinhart, 1999). Krizlerin finansal liberalizasyon sonrası dönemde varlık kalitesinin bozulması ile açıklanabileceği, bilançonun aktif tarafında ortaya çıktığı, özellikle hisse senetlerinde olmak üzere varlık fiyatlarındaki aylık bazda dalgalanmaların ve iflaslardaki önemli artışların kriz ortamının varlığına işaret ettiği (Çoşkun, 2008:15) belirtilmektedir.

Yapılan ampirik çalışmalara göre günümüz bankacılık krizlerinde banka mevduatlarında bir düşüş gözlenmemektedir. Banka hücumları bankacılık krizlerini açıklamaya yönelik teorik literatürde merkezi bir konumda bulunurken, pratikte bu yaklaşım giderek gündem dışına itilmektedir. Bu bağlamda banka kredi faiz oranları kriz öncesi dönemde artarken mevduat faiz oranlarında benzer bir artış yaşanmaktadır (Demirgüç-Kunt et al., 2000:22). Bankacılık krizlerini makroekonomik şoklar, banka hücumları ve zayıf kurumsal yapının oluşturduğu kırılmalara bağlayan yaklaşımlar, ülke örnekleri bağlamında kriz olgusunu açıklarken bir teorik senteze gidebilmektedirler. Farklı ülkelerde ortaya çıkan bankacılık krizlerinin ortak yönlerini belirleyen bir araştırmanın sonuçlarına göre; bankacılık krizleri ya makroekonomik şoklardan ya da bekleyişlerdeki olumsuz değişimlerden kaynaklanmakta ve mevduat

sigortasının yarattığı ahlaki tehlike ile bankacılık krizleri arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır (Boyd et al, 2000:3). 1970'lerin başlarında dünya ölçeğinde tecrübe edilen kriz sonucu yıkılan Bretton Woods sistemi sonrası dönemde uluslararası finansal sistemin istikrarı bir daha geri gelmemek üzere kaybolmuştur. Sanayileşmiş ülkelerdeki getirilerin azalmasıyla birlikte daha yüksek getiri olanaklarına sahip gelişmekte olan ülkelere doğru, teknolojinin getirdiği olanaklardan sonuna dek yararlanan muazzam bir sermaye akışı gerçekleşmiştir. Finansal küreselleşmenin temel belirleyici unsuru olan bu gelişme bir taraftan ödemeler bilançosu krizi ile borç krizi batağına saplanmış, diğer taraftan gelişmekte olan ülkeler için bir çıkış umudu olmuştur. Teorik arka planını Mc Kinnon ve Shaw'un ortak olarak geliştirdiği önermeler bütününden alan finansal liberalizasyon; tasarruf ve yatırım etkinliği sağlayarak iktisadi büyüme, borç ödeme ve ithalat kapasitesi artışına dönüşecek yatırım hızlanmasına yol açacağı beklentisi ile çoğunlukla bir istikrar programının yan unsuru olarak gelişmekte olan ülkelerin tümünde teker teker uygulamaya konulmuştur. Finansal liberalizasyon sonrası dönemde ülke içindeki faiz oranları artmaya başlamakta, gözetim ve denetim faaliyetlerinin yetersiz olması nedeniyle bankacılık sektöründe firma düzeyinde bazı ahlaki risk sorunları meydana gelmeye başlamaktadır.

Yapılan birçok çalışma; finansal liberalizasyon ile bankacılık krizini de kapsayan finansal krizler arasında nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Demirgüç Kunt ve Detragiache (1998)'e göre yetersiz düzenlemenin olduğu durumda finansal liberalizasyon finansal sistem bünyesinde oluşan kırılganlığı arttırmaktadır. Zayıf kurumsal çevre mikro ölçekte banka bilançolarında risk düzeyini yükselterek bankacılık krizlerine yol açmaktadır. Weller (1999) finansal liberalizasyon sonrasında gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde para ve bankacılık krizi çıkma olasılığının arttığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapısal zayıflıklara dikkat çekerken iyi planlanmamış finansal liberalizasyon uygulamalarının kriz oluşumunda etkili olduğunu belirtmektedir.

Tablo 1: Bankacılık Krizleri ve Finansal Liberalizasyon

Bankacılık Krizi Sayısı	
Finansal Liberalizasyon Öncesi	15
Finansal Liberalizasyondan Sonraki Beş Yıl İçinde	36
Finansal Liberalizasyonu Müteâkip 5 Yıllık Dönemden Sonra	9
Toplam	60
Finansal Liberalizasyon Sayısı	
Takip Eden 5 Yıl İçinde Kriz Olmayan Finansal Liberalizasyon	52
Takip Eden 5 Yıl İçinde Kriz Olan Finansal Liberalizasyon	40
Toplam	90

Kaynak: Koufman & Mehrez, 2000:30

Koufman & Mehrez (2000) liberalizasyon sonrası dönemde bilgi setinin belirsiz olmasının bankaların aşırı risk almasına neden olduğunu belirtirken şeffaf olmayan ekonomik çevrede bankacılık krizi olasılığının arttığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda finansal liberalizasyonu takip eden kısa dönemde bir bankacılık krizi çıkma olasılığı hayli yüksektir. Özellikle tasarruf açığı içinde bulunan gelişmekte olan ülkeler uluslar arası fon akımlarından daha fazla yararlanabilmek için finansal liberalizasyon uygulamaları ile finansal piyasalarında mevcut olan kuralları gevşetmeye başlamışlardır. Bu sürecin bankacılık sisteminde yansıması sistemin üzerindeki denetim ve gözetimin zayıflaması olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 1'de

gösterildiği gibi finansal liberalizasyonu izleyen dönemde meydana gelen bankacılık krizi sayısında belirgin bir artış bulunmaktadır (Koufman & Mehrez, 2000:29).

Bu süreç makroekonomik istikrarsızlık yarattığı gibi mikro ölçekte de özellikle banka bilançolarında kırılganlıklara yol açacak risk birikmelerine neden olmaktadır. Grabel (2003) bu riskleri makro ve mikro ölçekte; döviz kuru, sermaye kaçıışı, kırılganlık, bulaşıcılık ve ülke olarak tanımlamaktadır. Bu risk düzeylerinin yükselmesi ülkeleri finansal krizlere sürüklemektedir. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasına bağlı olarak para ve bankacılık krizlerinin birlikte görülme sıklığı artmıştır. Döviz kurlarının piyasa mekanizması içinde belirlenmesine yönelik önlemlerin alınmasıyla başlayan ve sermaye hesabının serbestleştirilmesi ile tamamlanan dış finansal liberalizasyon özellikle gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik istikrarsızlığı gelişmiş ülkelere göre daha çok artırırken, dış finansal liberalizasyon (özellikle sermaye kontrollerinin kaldırılması) iç finansal liberalizasyon uygulamalarına göre daha çok istikrarsızlık yaratmaktadır (Wyplosz 2001:2). Bu nedenle dış finansal liberalizasyon süreci ile bankacılık krizleri, para ve bankacılık krizlerinin eşanlı şekilde "ikiz krizler"e dönüşme eğilimindedir. Finansal liberalizasyon süreci ile birlikte para krizi* ile bankacılık krizlerinin birlikte meydana geldiği ve "ikiz krizler" olarak isimlendirilen kriz vakaları hızla artmıştır. 1970-1979 döneminde yalnızca 1 ikiz kriz gerçekleşirken, finansal liberalizasyonu takip eden 1980-1995 döneminde 18 ikiz kriz gerçekleşmiştir. 1970'li yıllarda sıkı düzenlenen finansal sistem nedeniyle para ve bankacılık krizleri arasında nedensellik ilişkisi bulunmazken 1980'li yıllarla birlikte finansal piyasalarda ortaya çıkan deregülasyon dalgasına bağlı olarak para ve bankacılık krizleri arasındaki nedensellik ilişkisi kuvvetlenmiştir (Kaminsky & Reinhart 1999:478).

Tablo 2: Para ve Bankacılık Krizi Sıklığı

Kriz Biçimi	1970-1995		1970-1979		1980-1995	
	Toplam	Yıllık Ortalama	Toplam	Yıllık Ortalama	Toplam	Yıllık Ortalama
Para	90	2,92	26	2,60	50	3,13
İkiz	19	0,73	1	0,10	18	1,13
Tek	57	2,19	25	2,50	32	2,00
Bankacılık	26	1,00	3	0,30	23	1,44

Kaynak: Kaminsky & Reinhart 1999:477

Kaminsky & Reinhart 1970-1995 yılları arası dönemde gözlemlenen 76 para ve 26 bankacılık krizini inceleyerek aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır (1999:474):

- Bankacılık krizinin doruk noktası döviz kurunun çöküşü ile başlamaktadır. Merkez bankasının döviz kurunu korumak amacıyla faiz oranlarını artırması bankacılık sektöründeki mevcut sorunları ağırlaştırmakta ya da yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır.
- Genellikle bankacılık krizleri para krizlerinden önce gelmektedir. Her iki kriz öncesi dönemde durgunluk ya da en azından yavaş büyüme oranı, ticaret hadlerinin ülke aleyhine dönmesi, ulusal paranın aşırı değerlenmesi gibi makroekonomik bozulmalar gerçekleşmektedir.

*Para krizi, döviz kurunda ani bir hareketi ve sermaye akımlarındaki keskin bir değişmeyi ifade eder. Para krizi, ülke parasına yönelik olan spekülasyon bir atağın bir devalüasyonla sonuçlanması halinde ya da para otoritesinin uluslararası rezervlerinin hacmini artırarak ve faiz oranlarını yükselterek ülke parasını savunmaya zorlandığı durumda ortaya çıkar (Yay, 2001:1236).

- İkiz krizler öncesi dönemde temel makroekonomik göstergelerde bozulma gözlenmektedir.
- Para ve bankacılık krizlerinin birbirinden ayrı gerçekleşmesi durumuna göre ikiz krizler ekonomi üzerinde daha şiddetli ve daha yıkıcı etkiler doğurmaktadır.

Bu bağlamda ikiz krizleri açıklayan iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşıma göre, mevduat sigortası, hükümet garantisi gibi uygulamaların yarattığı ahlaki tehlikenin sonuçları ikiz krizleri oluşturmaktadır. İkinci yaklaşıma göre ise, uluslararası yatırımcıların bekleşilerinin olumsuz dönmeye sonucunu oluşturan ve kendi kendini besleyen kötümserlik finansal kırılganlığa sahip bir ekonomik yapı içinde krizlerin oluşmasına neden olmaktadır. Ahlaki tehlike yaklaşımı tekli denge varsayımı altında krizlerin öngörülebileceğini savunurken, finansal kırılganlık yaklaşımı ise çoklu denge varsayımı altında krizlerin öngörülemediğini savunmaktadır. Ancak temel olarak her iki yaklaşım da ekonomik temellerdeki bozulmayla ikiz krizlerin oluşumu arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu kabul etmektedir.

Özet olarak kurumsal zayıflıklara odaklanan modellerin ortak noktası liberalizasyon sonrası dönemde finansal sistemin yeterince denetlenmediği ve etkin düzenlenmediği durumda bankaların aşırı risk üstlenme yoluna giderek kârlılıklarını devam ettireceği argümanı olmaktadır. Bankacılık sisteminde asimetrik bilgi ve belirsizlikler nedeniyle ortaya çıkan ahlaki tehlike, ters seçim ve asıl-vekil problemleri gibi mikro ekonomik aksaklıklar bankaların aşırı risk almalarına neden olmaktadır (Ganioglu, 2007:25). Bu risk alma davranışı öncelikle sektörün bilançolarını bozmakta daha sonra herhangi bir makroekonomik şok karşısında bankacılık sistemini bir bütün olarak sistemik bir krizin içine sokmaktadır (Varlık, 2002:173).

4. Bankacılık Krizlerinin Mikroekonomik Temelleri

4.1. Bankacılık Sisteminde Kurumsal Zayıflıklar, Asimetrik Bilgi ve Risk İlişkisi

Finansal piyasaların düzenlenmesi biçimsel olarak tanımlanmış davranış kurallarının oluşturulması şeklinde (Alparlan, 2000:51) ifade edilmektedir. Bu davranış kuralları ilgili kurumların tarihsel gelişme sürecinde kendiliğinden oluşan kurallar bütünü olacağı gibi kamu otoritesi tarafından belirlenmiş kurallar biçiminde de olabilir. Dünyada genel kabul görmüş içerikleri ve şekilleri ülkeden ülkeye önemli farklılıklar gösteren iki düzenleme yaklaşımı vardır. Bunlardan birincisi doğrudan “devlet kontrolü (merit regulation)” ikincisi ise “kendi kendine düzenleme (self-regulation)” dir. Birinci yaklaşımda kamu otoritesi ya doğrudan ya da görevlendireceği bir kamu kuruluşu veya kendisine bağlı bir özel kuruluş eliyle düzenlemeleri yapar ve denetimi sağlar. Diğer taraftan ikinci yaklaşımda piyasa katılımcıları kendi düzenlemelerini kendileri yaparlar ve bu faaliyetleri için kamu otoritesinin onayını almak zorunda kalmazlar (Doğu, 1996:35).

Sermaye piyasaları ve bankacılık sistemi için yapılan kamu düzenlemeleri birbirinden farklılık gösterir. “Doğrudan finansmanda kamu düzenlemelerinin vurgusu tasarruf sahibinin doğru ve yeterli malumata sahip olması iken, dolaylı finansmanda vurgu, aracı kuruluşun aldığı riskin sınırlandırılmasına doğru kayar. Çünkü kaynak dağıtım kararını doğrudan aracı kuruluş riskini kendisi üstlenerek gerçekleştirir (Sak, 2000:59). Finansal sistemde yer alan asimetrik bilgi sorunu daha önce belirtildiği gibi ahlaki tehlike ve ters seçim davranışlarına neden olur. Bu durum da finansal sistem içinde tasarruf sahiplerinin sağlam olmayan bankalara yönelmesine götürebilir. Diğer taraftan tasarruf sahiplerinin bankaların varlık kalitesi hakkında yeterli bilgiye sahibi olmamalarının banka paniğine yol açabilir (Mishkin,

2000a:6). Bu münasebetle kamu otoriteleri bankaların aşırı risk almalarını önlemek üzere düzenleyici kurumlar oluştururlar. Böyle bir düzenleme davranışını ortaya çıkaran belirleyiciler şunlardır (Alparlan, 2000:53):

- Muhtemel sistemik sorunlar,
- Finansal kuruluşların izlenmesinde ölçek ekonomilerinden yararlanılması,
- Tüketici güveninin sağlanması,
- Ahlaki tehlike probleminin sınırlandırılması,
- Hakların korunması ve işlem maliyetlerinin düşürülmesine yönelik tüketici talepleri,
- Bankacılık sistemin etkin çalışmasını sağlayan bir güvenlik ağının oluşturulması

özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Bankacılık sisteminin yeterli olarak düzenlenmediği bu ülkelerde, aşırı risk alma davranışlarına yönelen bankacılık sistemi, bankacılık krizlerinin temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Bu kurumlar içinde en önemlisi sermaye yeterliliği düzenlemeleridir. Bu yolla bankaların, işlevlerini sağlıklı yerine getirebilmeleri için sahip olmaları gereken asgari sermaye düzeyi belirlenmektedir. Sermaye yeterliliği düzenlemeleri banka ortaklarının banka yönetiminin aldığı kararları denetlemesini, zarara ortak olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (Sak, 2000:62). Önceki kısımda tartışıldığı gibi kurumsal zayıflıklar ahlaki tehlike sorununu gündeme getirerek bankacılık sistemi bünyesinde risk düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır. Bankacılık sisteminde genel risk düzeyinin artışına bağlı olarak bilanço kırılabilirlikleri artacaktır (Kibritçioğlu, 2002:7-9). Bilanço kırılabilirlikleri özellikle makro ekonomik istikrarsızlık ortamında sistemik bankacılık krizlerine neden olacaktır. Banka firmaları özellikle uluslararası likiditenin genişlediği dönemde mevcut karlılıklarını devam ettirebilmek için sahip oldukları fonları olabildiğince hızlı bir biçimde fon talep edenlere aktarmaktadırlar. Bu likidite genişleme dönemlerinde bankalar iyi müşteri kötü müşteri ayırmasına yeteri kadar önem vermemekte ve bilanço risklerini arttırmaktadırlar. Finansal piyasalarda yaygın olarak bulunan asimetric bilgi sorunları nedeniyle bankalar doğru seçim yapamamaktadırlar. Bankacılık sisteminin etkin olarak düzenlenmediği koşullar altında ise bilanço riskleri daha da artmaktadır (Yay et al., 2001:4). Bankaların aşırı risk almasına neden olan mekanizma aslında etkin olarak denetlenen bir bankacılık piyasasında asimetric bilgi nedeniyle fon arz ve talebini eşitleyen bir faiz oranının oluşmasına izin vermeyen mekanizma ile aynıdır. Bankalar finansal piyasalardaki limon problemini aşmak için kredi tayinlaması yoluyla fon talep edenlere fon aktarımı yoluna giderken, etkin denetimin olmadığı bankacılık sisteminde ise bankalar mevcut karlılıklarını sürdürmek için elindeki fonları yeterince risk analizi yapmadan aktarmaktadır.

4.2. Etkin Olmayan Düzenleme Ortamında Banka Firmasının Aşırı Risk Alma Davranışı ve Bankacılık Krizlerinin Mikro Ekonomik Temelleri

Çalışma kapsamında, bankacılık krizlerinin mikro ekonomik nedenini oluşturan “bankaların aşırı kredi riski alma davranışları” Yeni-Keynesyen kredi tayinlama modelleri çerçevesinde ele alınacaktır. Yeni-Keynesyen modellerde kredi tayinlamasının nedeni finansal piyasalardaki asimetric bilgi problemi olarak gösterilmektedir (Rotheim, 2006:308). İktisat

yazınında “kredi tayinlaması (credit rationing)” başlığı altında tartışılan konuya ilk dikkat çeken Keynes olmuştur. Keynes 1930 yılında yayınlanan “A Treatise of Money” adlı kitabında, bankaların kredi faiz oranını değiştirmeden açacakları kredi miktarını oynatacaklarını, böylelikle sınırdaki tatmin edilmemiş borçlanıcıların” miktarında değişmeye yol açacaklarını ileri sürmüştür (Ersel, 2009:20). Bankaların kredide talep fazlası varken geri ödememe riski nedeniyle faiz oranı yükseltmeyeceğini ilk kez Hodgman (1960) ileri sürmüştür. Stiglitz and Weiss (1981) modelinin tartışmaya katkısı asimetrik bilgi yaklaşımı çerçevesinde konuya kuramsal bir açıklama getirmesi olmuştur. Stiglitz and Weiss banka açısından faiz oranlarını düşük tutup kredileri fiyat dışı bir mekanizmaya dayalı olarak tayinlamanın faiz oranlarının yükseltilmesine göre daha fazla getiri beklentisine yol açacağını göstermiştir (Aras, 2004:86). Kredi piyasalarında bankalar kredi açacak güvenilir proje sahibi reel sektör kuruluşları ararlarken, yatırımlarının finansmanı sorununu çözmeye çalışan firmalar da kredi talep etmektedirler. Bankalar ile kredi müşterileri arasındaki asimetrik bilgi sorunu piyasada hem arz hem de talep fazlası olması sonucunu doğurmaktadır. Kredi kurumlarının ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarına karşı geliştirdikleri bir yöntem olan kredi tayinlaması kredi talebinde bulunanların daha fazla faiz oranı teklif etmelerine rağmen, kredi kurumlarının kredi tahsis ve kullanılmasını reddetmesidir (Jaffee & Russell, 1976:651). Kredi tayinlaması durumunda faiz oranlarının Walrasgil denge düzeyinin altında kalmasına bağlı olarak meydana gelen aşırı ödünç talebi piyasa dışı bir mekanizma ile yeniden şekillendirilmektedir (Parasız, 1999b:338). Stiglitz & Weiss modeli (bundan sonra S&W modeli) iki temel hipoteze dayanmaktadır (Stiglitz & Weiss, 1981:390):

1. Kredi arz edenler ile talep edenler arasında asimetrik bilgi vardır,
2. Tüm borç alanlar borcun geri ödemesini sözleşme döneminin sonunda ve tek kademede yapmaktadırlar.

Birinci hipotezin sonucuna göre her bir projenin başarı olasılığı yalnızca borç almak isteyenler tarafından bilinmektedir. Asimetrik bilgi nedeniyle bankalar farklı borç geri ödeme olasılığına sahip olan kredi talep edicileri “iyi” ya da “kötü” olarak ayıramamaktadırlar. Bu nedenle ortaya çıkan problemin çözümü veri koşullar altında bankanın kredi tayinlaması yaparak karını maksimize etme yoluna gitmesidir. (Wolfson, 1996:445).

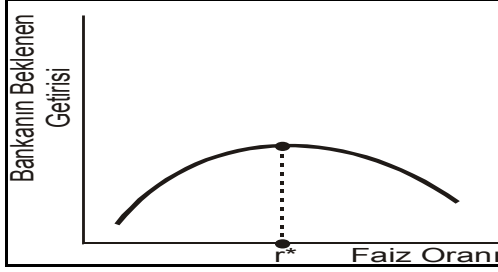
SW modeline göre eğer projeler başarılı olursa her bir projenin getirisi S_i , eğer projeler başarısız olursa sıfır olacaktır. Her bir projenin başarı olasılığı s_i olarak tanımlanırsa projenin beklenen toplam getirisi $E(R)$ şu şekilde tanımlanabilir:

$$s_i S_i + (1-s_i)F = E(R) \text{ bütün } i\text{'ler için} \quad (4.1)$$

Bu nedenle kredinin fiyatı olarak faiz oranı bir seçme aygıtı gibi kullanılmaktadır. Belirli bir faiz oranından sonra faiz artmaya devam ederse borç alanların daha riskli projelere yönelme olasılığı artmaktadır. Kredi faiz oranlarının yükselmesi bankanın kârlılığını arttıracığı için açılan kredi miktarı artacaktır. Ancak kredi faiz oranlarının belirli bir eşiği aşması; kredi piyasalarında yüksek getirili buna karşın aşırı riskli projelerin kredi talebinde bulunmasına neden olacaktır. Piyasalardaki riskli projelerin payı risk düzeyi düşük projelere göre artacağı için bankalar belirli bir faiz oranından sonra kredi vermek hususunda isteksiz davranacaktır. Sonuç olarak Şekil 3’te gösterildiği gibi bankaların getirilerini maksimum kılan bir “optimal faiz oranı” bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak faiz oranı optimal faiz oranının üstüne çıktığında denge faiz oranında kredi piyasası temizlenmemekte ve bankalar daha fazla riskli projelerle

karşı karşıya kalmaktadırlar (Stiglitz and Weiss, 1981:393). Bu oran aşıldığında bankaların beklenen getirileri de azalacaktır.

Şekil 3: Banka Firması İçin Optimum Getiri

Kaynak: Stiglitz and Weiss, 1981:394

Asimetrik bilgi sorunu faiz oranlarının artışına bağlı olarak kredi piyasalarında iki etkide bulunmaktadır:

1. Ters seçim etkisi,
2. Teşvik etkisi ya da Ahlaki Tehlike etkisi,

Ters seçim etkisi sonucu, yükselen faiz oranları ile birlikte aldıkları kredileri geri ödeme olasılığı yüksek, yani sağlam (düşük riskli) proje sahibi yatırımcılar kredi piyasalarından çekilmektedirler. Teşvik etkisi sonucu ise, yükselen faiz oranları nedeniyle ancak riskli ve yüksek getirili projeler kredi talep etmektedir. Çünkü yüksek faiz oranı ödemeye ancak yüksek riskli proje sahibi bir müşteri razı olacaktır. Proje başarılı olursa faiz maliyetinden yüksek bir gelir elde edecek, proje başarısız olursa kaybı krediye karşı gösterdiği teminattan ibaret olacaktır. Proje başarıyla sonuçlandığı takdirde dönem sonunda borçlanıcının ödemesi gereken miktar $(1 + r)B$ şeklinde tanımlanmaktadır. Eğer proje başarısız olursa kredi veren banka F kadar getir elde edecektir. Bu durumda bankanın beklenen getirisi şu şekilde (Sobreira, 2003:3) tanımlanabilir:

$$E(\pi_i) = s_i (1 + r)B + (1 - s_i)F, \text{ bütün } i\text{'ler için} \quad (4.2)$$

Denklem 4.1 ve 4.2 sonucu olarak 4.3 nolu denklem yazılabilir.

$$S_i > (1 + r)B > F, \text{ bütün } i\text{'ler için} \quad (4.3)$$

Diğer taraftan faiz oranı artışı karşısında daha güvenilir borçlanıcılar daha az borçlanma yoluna gideceklerdir. Böyle bir durumda ancak yüksek getiriye sahip proje sahipleri kredi talep edecektir. 4.3 nolu denklemde gösterildiği gibi yüksek getiri (S) ancak düşük başarı olasılığının (s) sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ancak yüksek risk düzeyine sahip proje sahipleri yüksek faizi ödemeye razı olacaklardır. Sonuç olarak kredi piyasasında projelerin başarılı olması halinde borçlanıcıların beklenen net gerisi şu şekilde tanımlanabilir:

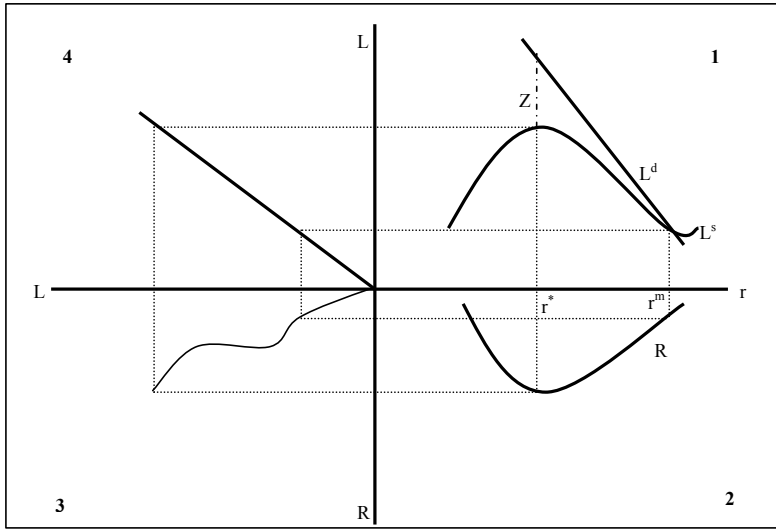
$$E(\varphi_s) = s_i [S_i - (1 + r)B], \text{ bütün } i\text{'ler için} \quad (4.4)$$

Projenin başarılı olmaması durumunda ise net getiri aşağıdaki gibi gerçekleşecek ve sıfıra eşit olacaktır.

$$E(\varphi_F) = (1 - s_i)(F - F) = 0, \text{ bütün } i\text{'ler için} \quad (4.5)$$

4.1, 4.4 ve 4.5 nolu denklemler kredi tayinlemesinin mantığını göstermektedir (Sobreira, 2003:4). Veri borç düzeyinde borçlanıcının net pozitif getiri elde edebilmesi açısından yüksek faiz oranı, tabiatıyla yüksek bir getiri oranı (S_i) gerektirmektedir. Asimetrik bilgi sorunu nedeniyle kredi piyasalarında optimal faiz oranı (r^*) düzeyinde kredi arzı (L_s) ile kredi talebi (L_d) dengede değildir. Kredi piyasasında Z kadar talep fazlası vardır. Kredi arzı faiz oranının artan fonksiyonudur, ancak optimal faiz oranının aşılması durumunda kredilerin geri dönmeme riski artacağı için bankanın getirisi azalacaktır. Bu nedenle optimal faiz oranının sağ tarafında kredi arzı faiz oranının azalan bir fonksiyonu haline gelmektedir. Şekil 4'ün 2. bölümü faiz oranı ile bankanın beklenen getirisi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Optimal faiz oranında bankanın beklenen getirisi en yüksek düzeydedir. Piyasada arz ve talep dengesinin sağlandığı faiz oranı r^m dir. Bu faiz oranında bankanın kredi portföyündeki risk düzeyi yükseleceği için bankanın beklenen getirisi azalmaktadır. Banka getirisindeki azalmaya bağlı olarak optimal faiz oranını aşan faiz oranlarında kredi arzını azaltacaktır.

Şekil 4: Kredi Piyasası Dengesi

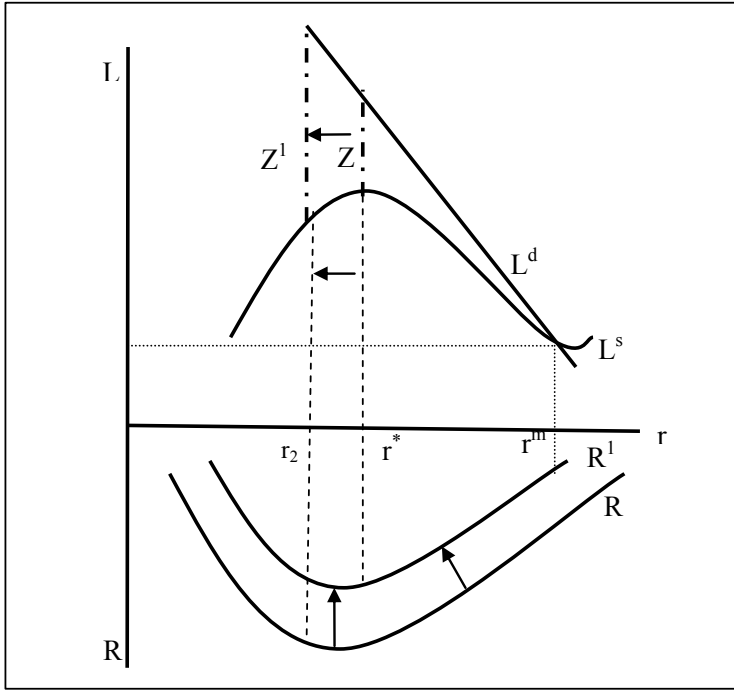
Kaynak: Stiglitz and Weiss 1981:397

Makroekonomik istikrar ve etkin bir düzenlemenin olduğu bankacılık sisteminde asimetrik bilgi sorunu kredi hacminin azalmasına neden olup kredi tayinlemesini meydana getirmektedir. Düzenleme ve denetim yetersizliklerinin olduğu bir sistemde modelin sağladığı analitik araçlar kullanılarak banka davranışı şu şekilde çözümlenebilir:

Makroekonomik istikrarsızlık var iken bankacılık sistemi aşırı risk alma davranışlarını engelleyecek biçimde etkin düzenlenip denetlendiğinde ekonomik istikrarsızlığın yatırımlar üzerindeki olumsuz etkilerini dikkate alarak bankalar riskten kaçınan bir finansal aracı davranışı içine gireceklerdir.

Şekil 5'te makroekonomik istikrarsızlık durumunda bankacılıkta etkin düzenleme olduğu varsayımı altında kredi piyasasında denge durumu tanımlanmaktadır. Makroekonomik istikrarsızlık nedeniyle denetim otoriteleri tarafından ihtiyati karşılık oranlarının yüksek tutulması bankaların beklenen kârını azaltacaktır. Bankaların buna tepkisi ise kredi faiz oranlarını daha fazla düşürmek ve kredi tayinleme miktarını daha çok arttırmak yönünde olacaktır. Bankalar kredi faizlerini düşürecek bunun sonucu olarak kredi talebi artacaktır. Kredi piyasasında talep fazlası (Z^1) yükselecek ve bankacılık kesimi kredi tayinleme miktarını arttırarak fon talep edenlere fon arzını gerçekleştirecektir. Bu durum bankacılık sisteminde etkin düzenlemenin olduğu ülkelerde gözlenmektedir (Binay ve Kunter 1998:5).

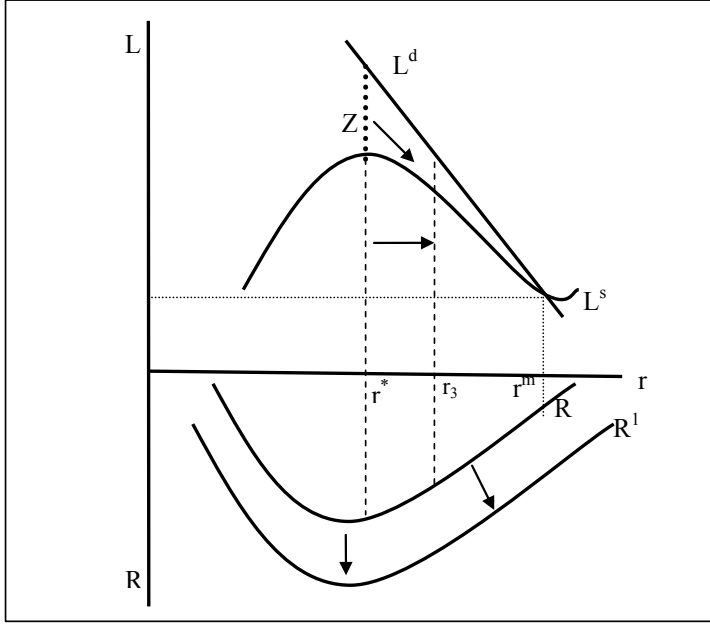
**Şekil 5: Makroekonomik İstikrarsızlık :
Bankacılıkta Etkin Düzenleme Ortamında Kredi Piyasasında Denge**

Kaynak: Binay ve Kunter 1998:6

Şekil 6'da makroekonomik istikrarsızlık durumunda bankacılıkta etkin düzenleme olmadığı varsayımı altında kredi piyasasında denge durumu tanımlanmaktadır. Makroekonomik istikrarsızlık ortamında etkin olmayan düzenlemenin olduğu bir bankacılık sisteminde ahlaki tehlike ve ters seçim problemleri şiddetlenecektir. İstikrarsızlık ortamında bankanın kredi açtığı projenin başarısı durumunda kâr bankaya kalacaktır, zarar durumunda ise hükümetin bu zararı karşılaması beklenecektir. Böyle bir durumda banka geri dönüşü riskli kredi vermeye yönelecektir (Binay ve Kunter, 1998:7). Bankaların yüksek faiz oranında riskli projeleri finanse etmesi kendilerinin aşırı risk almasını ifade eder. Bu davranış sonucu sistem genelinde risk düzeyi yükselecektir. Bankanın beklenen getirisini temsil eden R eğrisi faiz oranı etkisinden aşağıya doğru kayacaktır (Yılmaz, 2001:60). Stiglitz and Weiss, eksik bilgi varsayımı altında kredi tayinleme modelinin analitik araçlarını kullanarak ortaya konulduğu gibi yükselen faiz oranları, etkin olmayan bankacılık düzenleme ortamında kredi risk düzeyinin yükselmesine yol açacak ve bankaların aktif kalitelerini bozacaktır. Kredi portföyleri aşırı riskli hale gelen bankalar sistemik bankacılık krizinin habercisi olacaklardır. Bankaların bilançosunda aşırı risk birikmesi bilançoları kırılgan hale getirecek ve herhangi bir makro ekonomik şok karşısında bankacılık sisteminin krize girmesine neden olacaktır.

Şekil 6: Makroekonomik İstikrarsızlık: Bankacılıkta Etkin Olmayan Düzenleme Ortamında Kredi Piyasasında Denge

Kaynak: Binay ve Kunter 1998:7

Özellikle finansal liberalizasyon sonrası dönemde finansal piyasalardaki yetersiz düzenlemelere bağlı olarak banka bilançolarının kırılganlıkları artmıştır. Buna ek olarak likidite genişlemesi dönemlerinde bankalar sahip oldukları fonları bir an önce tüketici ve üreticilere aktarma yoluna gitmiş fon aktardıkları aktörlerin risklilik düzeylerine ve ödünçü geri ödeyebilme güçlerine yeterince dikkat etmemişlerdir. Bu durum bilanço risklerini daha da artırmakta ve geri dönmeyen krediler banka iflaslarına götürmektedir.

5. Sonuç

Banka firması finansal sistem içerisinde fon arz edenler ile talep edenleri kendi bünyesinde oluşturduğu bir bilanço vasıtası ile bir araya getirmektedir. Bankalar aracılık faaliyetlerinde fon arz edenlerle mevduat, fon talep edenlerle ise kredi sözleşmesi gerçekleştirmektedirler. Bu aracılık sürecinde bilançonun aktifi ile pasifindeki varlıkların vade yapısı, niteliği, gibi farklılıklar banka bilançolarında risklerin büyümesine neden olmaktadır. Bankacılık faaliyetinde sürdürülebilirliğin şartı banka bilançosunda oluşan riskin doğru şekilde yönetimi sorunu haline gelmektedir. Tam bu noktada bankacılık sisteminin denetim ve gözetimi meselesi gündeme gelmektedir. Kendi haline bırakıldıklarında daha fazla kâr elde etmek isteyen bankalar aşırı risk alma davranışına girerek sistemin işleyişini bozacak iflas dalgalarına neden olabilir. Finansal sistemin düzgün ve etkin çalışabilmesi için sistemin kurallara dayanan bir denetim altında tutulması gerektiği kabul edilmektedir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerin uluslararası fon akımlarından daha fazla pay alabilmek için finansal liberalizasyon uygulamalarına başladığı 1980'li yıllarda bankacılık sistemlerindeki denetim ve gözetim faaliyetleri ülkeye gelen fonların ürkütülmemesi bahanesi ile gevşetilmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm sonucunda zayıf tasarlanmış kurumlar bankacılık krizlerine yol açmıştır. Düşük fiyatlandırılmış mevduat sigorta sistemi, etkin olmayan denetim ve düzenleme sistem bünyesinde ahlaki tehlike sorununu şiddetlendirerek sistemik risk düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Aşırı risk almanın önünün açıldığı bankacılık sisteminde sistemik bankacılık krizinin oluşmasını sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada bankaların aşırı risk üstlenme davranışları Stiglitz and Weiss (1981)'de geliştirilen ve asimetrik bilgi sorunlarının bankacılık sistemi üzerinde ortaya çıkaracağı sorunlara odaklanan modelin sunduğu teorik çerçeve içinde analiz edilmiştir. Faizlerin yükseldiği ortamda asimetrik bilginin veri olduğu koşullarda bankalar giderek daha fazla riskli projelere kaynak aktararak aşırı risk üstlenme davranışına girebilmektedirler. Bu durumda denetim ve gözetimin yetersiz olduğu ortamda risk alma davranışı sistematik bir hale birikmekte ve kırılanlaşan banka bilançoları herhangi bir makroekonomik şok karşısında sistemi saracak krizlere dönüşecek bireysel banka iflaslarının nedeni olmaktadır. Özellikle likidite genişlemesi dönemlerinde kurumsal zayıflıkların mevcut olduğu bankacılık sistemlerinde asimetrik bilgi probleminin açtığı bilanço bozucu etkiler daha fazla ağırlaşmaktadır. Yukarıda ele alınan Yeni Keynesyen kredi tayinleme modelinin ortaya koyduğu sonuçlar kurumsal düzenlemenin yetersiz olduğu koşullar altında bankacılık krizlerinin mikro ekonomik nedenlerinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır.

Kaynaklar

- Ağaoğlu A. (1999) "Türk Bankacılık Sisteminde Değer Mühendisliği Açısından Risk Uyarı ve Kalite Yönetimi" *Active Finans Bankacılık Makaleleri*, 5, 31-41
- Akerlof, G. (1970) "The Market For Lemons Quality, Uncertainty And, The Market Mechanism" *The Quarterly Journal of Economics*, 84,488-500.
- Alıç, A.(1991a) "Finansal Sistem ve İşleyişi" *Maliye Yazıları*, 32, Eylül-Ekim,61-80.
- Alıç, A. (1991b) "Makro İktisat Teorisi Açısından Finansal Firmalar" *Maliye Yazıları*, 31, Temmuz-Ağustos, 34-41.
- Alpaslan, M. (2000) *Bankacılık Sistemlerindeki Düzenleyici Rejim ve Temel İlkeleri*" *Bankacılık Dergisi*, 34, 49-64.
- Altan, M.(2001) *Fonksiyonlar ve İşlemler Açısından Bankacılık*, Beta Yay. İstanbul.
- Aras, E. (1999) "Bankalarda Risk Yoğunlaşması ve Dolaylı Krediler" *Active Finans Bankacılık Makaleleri*, 5, 49-52
- Aras, G. (2004) "Sermaye Piyasalarında Asimetrik Bilgi Etkisi ve Piyasaların İşleyişindeki Rolü" *İktisat İşletme Finans Dergisi*, 225, Mart, 81-94
- Aras, G. & Müslümov A. (2004). "Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri" Erişim:20 Mart 2012
- <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>
- Bebczuk R. N. (2003) *Asymmetric Information in Financial Markets: Introduction and Applications*, Cambridge Univ .Press. UK
- Caprio, G. & D. Klingebiel (1999) "Episodes of Systemic And Borderline Financial Crises" *WORLD BANK* (mimeo).
- Coşkun Y. (2008) *Bankaların Öz Disiplin Süreçlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi* SPK Yay. Ankara
- Çelebican, G. (1984) *Bankalarda Sermaye Yeterliliği Sorunu*, TBB Yay. , Ankara

- Delikanlı, İ. (1999) "Döviz Kuru Riski ve Sermaye Yeterliliği" *Active Finans ve Bankacılık Makaleleri*, 3, 7-12
- Demirgüç Kunt Detragiache E. & Gupta (2000) "Inside the Crises: An Emprical Analysis of Banking Systems In Distress" IMF Working Paper No:156.
- Diamond, D. & P. Dybvig (1983) "Bank Runs, Deposit Insurance and Liquidity" *Journal of Political Economy*, :93 (3), 401-419.
- Doğu, M.(1996) *Gelişen Hisse Senedi Piyasaları ve Türkiye*, SPK Yay., Ankara.
- Ee K. H. Xiong K. R. (2008) "Asia: A Perspective on the Subprime Crisis" *Finance & Development* , June, 19-23
- Ekinci N. K. (2010). *Modern Mikro Ekonomi*, Efil Yay., İstanbul.
- Erdönmez, Ataman P. (2001) "Sistemik Banka Yeniden Yapılandırılması Teorik Yaklaşım" (teksir) TBB, İstanbul
- Ersel H. (2009) "Bankaların Bilgilendirme İşlevi Işığında Banka İktisatçısı" iç: Kumcu E.(ed) *Krizler Para ve İktisatçılar*, Remzi Kit, İstanbul
- Ersel H. & Sak G. (1996) "Düzenleme ve İktisat Kuramı" (iç) İsmail Türk'e Armağan, SPK Yay. Ankara, 301-314
- Ersel, H. (1999) "Managing Financial Liberalization in Turkey: Consistent Banking Regulation" (teksir) Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul.
- Flood, R.& P. Garber (1981) "A Systematic Banking Collopse in a Perfect Foresight World" NBER Working Paper No:691.
- Freixax X. & J. Rochet (1997) *Microeconomics of Banking*, The MIT Press, England
- Jaffe, D.M. & T. Russel (1976), "Imperfect Information, Uncertainty and Credit Rationing", *Quarterly Journal of Economics*, 650-65.
- Ganioglu A. (2007) "Prudential Regulation and Supervision of the Banking Sector and Banking Crises: A Cross Country Empirical Investigation" *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*,1(2), 11-29
- Gökçe, A. (1999) "Faaliyet Riski Yönetimi" *Lira Dergisi*, 11, Temmuz, 26-28.
- Grabel, İlene (2003) "Averting Crisis? Assessing Measures to Manage Financial İntegration in Emerging Economics" *Cambridge Journal of Economics*, May, s:314-336
- Guerrien, B.(1991) *Neoklasik İktisat* (Çev: E. Tokdemir) İletişim Yay., İstanbul
- Hayek, F. (1945) "The Use of Knowledge in Society" *American Economic Review*, 35 (September), 519-530.
- Hodgman D. R. (1960), "Credit Risk and Credit Rationing.". *The Quarterly Journal of Economics*, 4(2), 258-278.
- Kaminsky, G.& C. Reinhart (1999) "The Twin Crises: The Cause of Banking and Balance of Payment Problems" *American Economic Review*, 89(3) pp:473-500.
- Kaval, H. (2000) *Bankalarda Risk Yönetimi*, Yaklaşım Yay., Ankara
- Kibrıtcıoğlu, A. (2002) "Excessive Risk-Turking Banking Sector Fragility and Banking Crises" Working Paper No: 02-0114, Unv. Of İlinois

- Koufman D.& G. Mehrez (2000) "Transparency, Liberalization and Banking Crises" (teksir) WORLD BANK
- Köylüoğlu, U. (2001) "Risk Yönetimi, Zaman Geçmeden Neden, Nasıl? " Active Finans ve Bankacılık Dergisi,17, (Mart-Nisan), 80-88.
- Mishkin, F. (1990) "Asymetric Information and Financial Crises: a Historical perspective" NBER Working Paper, No:3400
- Mishkin, F. (2000a) "Prudential Supervision Why is it Important and What Are to Issues" NBER Working Paper, No:7226
- Mishkin, F. (2000b). "Financial stability and the Macroeconomy, Economics" wp09, Department of Economics, Central bank of Iceland
- Mishkin, F., (2001). "Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries," NBER Working Papers 8087, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Mishkin, F. (2004) The Economics of Money, Banking, and Financial Markets 7th edition Addison-Wesley: Boston.
- Parasız, İ. (1999a) Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Ezgi Yay. Bursa
- Parasız, İ. (1999b) Modern Para Teorisi. Ezgi Yay. Bursa
- Rochet, J. (2003) "Why are there so many Banking Crises?", CESifo Economic Studies, 49(2), 141-156
- Rotheim R. J. (2006) "Credit rationing" İç: A Handbook of Alternative Monetary Economics Ed: P. Arestis & M. Sawyer Edward Elgar, USA, 307-327
- Sak, G. (2000) "Mali Sistem ve Rekabet" Perşembe Konferansları, c:98, Haziran, Rekabet Kurumu, Ankara.
- Sarıkamış, C. (2000) Sermaye Pazarları, Alfa Yay. , İstanbul
- Sayers R. (1960) Modern Banking Oxford, England
- Sobreira R. (2003) "On Credit Rationing and Banking Firm Behavior" Erişim:20 Mart 2012 <http://epge.fgv.br/files/1526.PDF>
- Stiglitz, J. (2002) . "Information and the Change in the Paradigm in Economics". American Economic Review, 92: 460–501.
- Stiglitz J. & A. Weiss (1981) "Credit Rationing and Imperforct Information" American Economic Review 71 June, 393-410.
- Tükel A. (2010) "Asimetrik Enformasyon Işığında Halka Arzların Uzun Dönemli Performanslarının Değerlendirilmesi" İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 12, 102–121
- Wolfson M. H. (1996), "A Post Keynesian Theory of Credit Rationing" Journal of Post Keynesian Economics, 18(3), 443-470
- Wyplosz, C. (2001) "How Risky is Financial Liberalization in the Developing Countries? G24 Discussion Paper No:14, UNCTAD.
- Varlık, C. (2002) "İkiz Krizler: Para Krizleri ile Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar", Ekonomik Yaklaşım, 42-43, 159-180.

Yay, G. (2001) "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi" Türkiye Günlüğü, 42, 1234-1247.

Yay, T.-G. Yay-E. Yılmaz (2001) "Financial Regulation and Financial Crises" Yapı Kredi Economic Review, 12(2), 3-20